

Aseiden kielestä, mielestä ja kulttuurista

*"Nuo makedonialaiset",
hän sanoi, "ovat kar-
keita ja moukkamaisia
ihmisiä, he nimittävät
lapiota lapioksi"*

(Plutarkhos)

*"Mietittyäni asiaa
viisikymmentä vuotta
voin nyt sanoa että
maailma on sana"*

(Samuli Paronen)

Nykypäivän kummallisin paradoksi koskee asevarustelua. Samaan aikaan kuin aseiden määrää lisätään kansakuntien ja kansalaisten turvallisuuden nimissä, useissa maissa ihmisten turvattomuudentunne johtuu ennen muuta asevarustelusta ja sodanuhan lisääntymisestä. Tämän paradoksin säilyvyys johtuu suurelta osin siitä, että asevarustelussa on nykyisin kyse paljosta muusta kuin pelkkien aseiden tuottamisesta. Asevarustelu ei kaikessa teknisyydessäänkään ole ilmiö, joka etenee meidän ulkoi- sessa maailmassamme. Pommeja ja muita aseita ei ole pelkästään sotilastukikohtissa, ydinasesiiloissa

tai merten syvyyksissä kulkevissa sukellusveneissä - pommi on pääsämme.

Aseet ja asevarustelu ovat asioita, joihin tajunnassamme kytkeytyy melkoinen joukko mielikuvia, arvostuksia, myyttejä ja irrationaalisia uskomuksia. Keskeisimmät myytit koskevat ihmisten turvallisuutta ja turvallisuuden tuottamistapoja. (Öberg 1981; Buzan 1983). Tajunnallinen asevarustelu ja aseistautumiseen liittynyt kulttuurituotanto ovat muovanneet ihmisten turvallisuuskäsityksiä etenkin "turvallisuuspolitiikan" nimikkeen alla, samalla kun turvallisuus ja rauha käsitteinä on latistettu.

Asevarustelun taustasta

Asevarustelun syiden tutkimuksessa on 1980-luvulla korostunut uudella tavalla aseistautumisen tajunnallisen ja kulttuurisen taustan selvittely, paljolti vastapainona teknologia- ja intressipainotteisille selityksille. Asevarustelun selittämisen keskeiset teoriat ovat yhtäältä korostaneet sitä, että aseteknologinen kehitys ja sotilaallinen tutkimus etenevät

suhteellisen itsenäisesti ulkomaailmasta riippumatta ja että tämä asevarustelun teknologinen **Eigen-dynamik** tuottaa aseita vakaasti kiihtyvässä tahdissa. Toisaalta asevarustelua on selitetty salamyhkäisen sotilaallis-teollis-byrokraattis-akateemisen liittoutuman monitahoisten intressien avulla ja sotilaitosten eri aselajien keskinäisellä kilvoittelulla. Näiden teorioiden antamalla eväillä on tähän asti hahmotettu yhtä osaa aseistautumisen liikevoimasta ja etenkin valaistu yksittäisten asehankintaohjelmien vaiheita, mutta kun tarkastelemme asevarustelua yhteiskunnallisena ja kulttuuri-sena ongelmana, tarvitsemme eittämättä muita ajatuksellisia apuvälineitä. (Wiberg 1982, 23-74; Hietanen 1984a)

Asevarustelun taustoja koskevassa tutkimuksessa on toki jo pitkään ollut suuntauksia, jotka ovat osittain puuttuneet varustautumisen "pehmeään" puoleen eli asioihin asevarustelutilastojen ja sotilaallisten voimasuhteiden ulkopuolella. Yksi näistä on ollut ns. kuva (image)- ja perseptiotutkimus, jossa tutkimuskohteena ovat olleet subjektiiviset kuvat vastapuolista, joko spesifeinä viholliskuvina tai yleisempinä uhkakuvina. (Frei 1984; Varis 1982.)

Viholliskuvien ja yhteisöidentifikaation muotoutumisen tutkimuksen uranuurtaja oli Harold D. Lasswell, ennen muuta teoksellaan **World Politics and Personal Insecurity** (1935), jossa hän käsitteli symbolien ja käsitteiden merkitystä "meidän" ja "heidän" erottelussa ja viholliskuvan synnyttämisessä. (Lasswell 1935, 3-71). Suurvaltopolitiikan viholliskuvien "psyko-logiikasta" on Charles E. Osgoodin tutkimus **An Alternative to War or Surrender** ajaton klassikko, jossa asevarustelua selvitetään Neanderthalin ihmisen maailmankuvan ja possibilismin käsitteen avulla.

Osgood käsittelee kahta toimintatapaa, possibilismia ja probabilismia. Hänen mukaansa ihmiset yleensä käyttäytyvät probabilismin mukaisesti ja pohtivat toimenpiteitään erilaisten todennäköisyyksien ja "mittatikkujen" mukaan. Sitävastoin aseistautumista koskevassa päätöksenteossa korostuu Osgoodin mukaan possibilismi, jonka mukaan kaikki toimenpiteet, joihin vastapuolen/vihollisen on mahdollista ryhtyä, tulevat varmasti tulevaisuudessa toteutumaan - ellei niitä hyvissä ajoin estetä tai ellei niihin keksitä vastalääkkeitä. (Osgood 1962, 18-36).

Possibilistinen käyttäytyminen ja viholliskuvan luominen ei toki ole kuluvan vuosisadan tuote, vaan kamppailua ensimmäisten todellisten vihollisten, barbaarien, ja sivistyksen välillä on käyty jo yli kaksituhatta vuotta. Ensimmäiset barbaarit - nimitys lienee onomatopoeettis-deskriptiivinen - olivat antiikin kreikkalaisia ahdistelleita ei-helleenisiä kansoja, mutta vuosisatojen varrella barbaarien nimikkeen alla on kulkenut heterogeeninen joukko kansoja, skyytialaisista, mongoleista, kelteistä ja hunneista turkkilaisiin, berbereihin ja venäläisiin asti. Barbaareissa on olennaista ollut se, että "sivistys" on aina tarpeittensa mukaan määritellyt barbaarisuuden rajat ja barbaareilla on ollut sosiaalinen tai poliittinen tilaus "sivistyneissä" valtioissa. W.R. Jones on barbaarimyyttiä koskevassa tutkimuksessaan tiivistänyt kaiken olennaisen toteamukseen "And now what shall become of us without any barbarians?" (Jones 1977, 101; Luostarinen 1986, 55-73)

Perseptioiden ja viholliskuvien ongelmaa on tutkittu myös sotilas-sosiologiassa ns. sotilaallisen ajattelutavan ja maailmankuvan (military mind) käsitteen avulla. Ruotsalainen Bengt Abrahamsson on väitöskirjas-

saan **Military Professionalization and Political Power** jakanut sotilaallisen maailmankuvan neljään osaan, nationalismiin, yleiseen riskiteoriaan, pessimistiseen ihmiskäsitykseen ja konservatismiin. Abrahamssonin mukaan nationalismi sotilaallisessa maailmankuvassa johtaa kansallisen asevaraisen turvallisuuden ja elintärkeiden kansallisten etujen ylikorostukseen. Samanaikaisesti vallitsee voimakas epäluulo kansainvälisten järjestöjen sodanestokykyä ja aseidenriisuntapyrkimyksiä kohtaan. Yleisen riskiteorian, alarmismin mukaan ulkoinen uhka valtion turvallisuudelle on jatkuva ja samaten sodan todennäköisyys on jatkuvasti korkea. Yleinen riskiteoria toimii tällöin itseään toteuttavana ennusteena - sillä voidaan ex post facto selittää, miksi sota syttyi tai miksi sota ei alkanutkaan. Sotilaallisen maailmankuvan kolmas osanen, pessimistinen käsitys ihmisluonteesta tukeutuu vanhaan viisauteen "homo homini lupus", ihminen on ihmiselle susi, mutta samalla siihen sisältyy aineksia edellä esitetystä possibilismista: "vihollisen yllätyshyökkäys on aina mahdollinen". Neljäs osanen, sotilaallinen konservatismi ei viittaa pelkästään konservatistiseen poliittiseen ulottuvuuteen vaan pikemminkin vanhakantaisiin ajatustottumuksiin, "sotia on aina ollut ja tulee olemaan", "jokaisessa maassa on armeija - jos ei oma, niin sitten vieras", "sotilaalliset tyhjiöt ovat uhka maailmanrauhalle", jne. (Abrahamsson 1971, 59-111; Hietanen 1982a, 74-83)

Tällaisten psykologisoivien ja maailmankuvaan pureutuvien teorioiden välityksellä on kuva asevarustelun dynamiikasta monipuolistunut merkittävästi. Vanhempaa perua on militarismia ilmiönä käsittelevä tutkimus, jossa on osittain käsitelty myös tajunnallisia kysymyk-

siä ja asevarustelun syvärakennetta. Militarismia ei ole kovin helppo yksiselitteisesti määritellä, toisinaan sen on katsottu olevan asevoiman itsetarkoituksellista korostamista, sodan ihannointia ja aseisiin perustuvan pakkovallan pitämistä tehokkaimpana ja tavoiteltavimpana vallan ja vaikuttamisen muotona. Toisinaan militarismia on kuvattu toimintana ja prosessina, jossa sotalaitos tunkeutuu yhteiskunnan normeihin, instituutioihin ja ihmisten elämäntapaan. (Wallensteen, Galtung & Portales 1985).

Johan Galtung on erottanut toisistaan militarismin matalan rakenteen (tai pintarakenteen) ja syvärakenteen, joista ensinmainittu sisältää varustelumenot ja sotalaitoksen toiminnan, kun taas syvärakenteessa liikkuvat viholliskuvat, perseptiot ja tajunnan militarisointi (Galtung 1985, 1-20). Varustelun syvärakenne ei välttämättä operoi vuorovaikutuksessa sodan institutionaalisen pintarakenteen kanssa.

Varustelun kulttuurista

Parin viime vuoden aikana on ilmestynyt tutkimuksia, joissa on uudella haastavalla tavalla käsitelty asevarustelun syitä ja seurauksia kulttuurin näkökulmasta. Käteväenä iskusanana on ollut varustelukulttuuri, armament culture, jolla tarkoitetaan aseiden ikiomaa alakulttuuria. Varustelukulttuuri ei koostu pelkästään aseista ja sotilaallisista strategioista, vaan myös asevarustelun kulttuurituotannosta, aseisiin liitetystä merkityksistä, arvoista ja myyteistä. (Luckham 1984, 1-23; Timoneñ 1986, 37-38). Aseiden kulttuuria käsittelevä jo 1960-luvulla hieman toisessa merkityksessä Ralph E. Lapp teoksessaan **The Weapons Culture**, jossa lähinnä selviteltiin varusteluhankkei-

den toteutusta ja oikeuttamista Yhdysvalloissa (Lapp 1968).

Varustelukulttuurin käsitteen on tutkimuksen apuvälineeksi muovannut Robin Luckham (1984) ja hänen lisäksi samaa teemaa, militarismia kulttuurituotantona ja asevarustelun tajunnallisia ulottuvuuksia on käsitellyt mm. R.B.J. Walker (1984, 1986).

Luckham ja Walker käyttävät varustelukulttuurin analyysissään kulttuurin käsitettä hyvin väljästi ja kaikenkattavasti - kollektiivisen tajunnan tapaan - ja niinpä kulttuurin käsitteen sisältö selviää vain välillisesti, kun kirjoittajat luokittelevat varustelukulttuurin tuottajia ja tuotteita. Varustelukulttuurin tuotteet Luckhamilla ulottuvat koulujen oppikirjoista ja sotilasparaa-teista sotaleluihin, videopeleihin ja televisiouutisiin - varustelukulttuuri vaikuttaa kaikkialla. (Luckham 1984, 35; Hietanen 1984b, 110-117).

Luckhamin ja Walkerin kirjoituksissa varustelukulttuurista on aiempaan militarismin ja asevarustelun tutkimukseen verrattuna uutta esitetyn teorian - tai työjärjestyksen - kattavuus ja kulttuurituotannon kulutushyödykkeiden sisällyttäminen tarkasteluun. Kun tavaratuotanto on myös kulttuurin tuottamista, tulee keskeiseksi kysymykseksi mil-laista kulttuuria asevarustelu saa aikaan? Luckham ja Walker painot-tavat ideologian osuutta varustelu-kulttuurissa ja sitä, että aseilla on oma elämänsä varsinaisten tar-koituseriensä ja käyttötapojensa ulkopuolella: aseet ovat yhteiskun-nallisia toimijoita ja vaikuttajia, joilla on tajunnan valtaa. (Walker 1986, 11-18) Näin ollen osana varus-telukulttuuria on olemassa asefeti-sismi tavarafetisismille rinnakkaisena ilmiönä.

Luckhamin ja Walkerin varuste-lukulttuuritutkimus ei ehkä sitten-

kään ole niin mullistavaa kuin päälle päin näyttää. Asevarustelun taustojen tutkimuksessa on nimenomaan vihol-liskuvatutkimuksessa ja militarisni-tutkimuksessa käsitelty paljolti sa-moja asioita. Varustelukulttuurin saralla on uutena piirteenä kielellis-ten aspektien ja diskurssien sisällyt-täminen tutkimukseen. Siten aseva-rustelu näyttäytyy tajunnallisena toimintana, joka ei rajoitu asetehtai-siin tai asevarastoihin. Varustelu kohdistuu korvien väliin.

Aseiden kielestä

Preussilaiskenraali Carl von Clause-witz totesi runsaat puolitoista vuosi-sataa sitten, että sodalla on oma kielioppinsa, muttei omaa logiikkaa. Samaan tapaan voimme väittää, että asevarustelulla on nykypäivänä oma kielioppinsa ja ideologiansa, muttei omaa logiikkaa. (von Clause-witz 1980, 35). Clausewitzilaisessa ajattelussa sota oli yksi viestinnän muoto: kun sanat eivät riittäneet kertomaan ajatuksista ja asenteista tai kun sanat tuntuivat tehottomilta, otettiin aseet käyttöön. Väkivaltaa käytettiin viestimiseen ja aseiden todella annettiin puhua, kuten vanha fraasi muistuttaa.

Varustelukulttuurissa sanat näyttävät olevan niin tehokkaita, ettei aseiden tuhokäyttöön tarvitse turvautua. Kielen voidaan väittää olevan yksi varustelukulttuurin tuki-pilareista. Ludwig Wittgenstein tote-si ensimmäisen maailmansodan aika-na kielen rajojen merkitsevän maailman rajoja ja tämä pätee myös varustelukulttuurissa: asevarus-telun kieli rajaa meidän maail-mamme ja maailmankuvaamme. (Hietanen-Joenniemi 1982).

Asevarustelun kieli ei muodosta erityistä kielellistä järjestelmää, vaan pikemminkin se on muunnettua sotilaallista ammattikieltä, joka

on levittäytynyt yhteiskuntaan ja tullut päällisin puolin steriiliksi yleiskieleksi. Varustelukieli koostuu monenlaisista aineksista: sillä on yhtäläisyyksiä mainonnan kielen kanssa ja ovathan tehtävätkin tuotteen markkinoinnissa paljolti samantaisia: siinä on piirteitä tekniikan kielestä ja asiantuntijain mandariinikielestä - ja tärkeänä taustavaikuttajana näyttää olevan Lewis Carrollin sankarihahmo Tyyris Tyllerö, joka peilimaailmassa istuskeli aidallaan ja filosofoi: "Kun käytän sanaa, se merkitsee mitä haluan sen merkitsevän - ei enempää eikä vähempää" (Carroll 1980, 173; Hietanen 1986).

Ydinaseiden aikakaudella vuoden 1945 jälkeen varustelukulttuurin kantajaksi on syntynyt oma alakieli, ydinasekieli (nukespeak), jonka tehtävä on rajautunut mahdollisen ydinasesodan tuhovaikutusten etäännyttämiseen ihmisten ajatuksista ja ydinasevarustelun oikeuttamiseen. Ydinasekieli luo kuvan uljaasta maailmasta, jossa aseiden tuhovoima kätkeytyy megatonniin, avaruuskilpien, kantamatkojen, CEP:n ja EMP:n taakse. Ydinasekieli onkin kelpo esimerkki runoilija Gunnar Ekelöfin 1930-luvulla käyttämästä denaturoidusta kielestä. (Merton 1969) Bo Carpelan on tehokkaasti tiivistänyt varustelukielen vyöryn kriisitilanteessa teoksessa *Myöhäiset äänet*:

"Kieli valikoi varastostaan kliseitä ja syötti niitä oraalisten tiedotusten joukkoon. ... Se sanoi: 'Kriittinen komplikatio'. Se tiedotti: 'Tilanne on hallinnassamme'. Se tiivistä: 'yleinen valmiustila'... Kielellä ei ollut silmiä. Siitä ei ollut uneksimaan, ei muuttamaan, vain hautautamaan omiin toistoihinsa, lopputtomuuteen syytöksiinsä, eliminoituihinsa ja likvidointeihinsa, anti- ja superkäsitteisiinsä, megatonneihinsa ja säteilymutaatioihinsa, gerilloihin ja GI:hin, väännöksiin, uskotteluihin, sanahirviöihin-

sä ja peruslauselmiinsa, iskusanoihinsa, vetoomuksiin, fetisseihin, dokumentteihin, kaikkiin osasiinsa jotka tyynesti, kavalasti ja asiallisesti virtasivat matkaradiosta..."

Atomipommin pudottaminen Hiroshimaan ja Nagasakiin - pommiem lempiniminä "Pikkupoika" ja "Paksu mies" - ja Yhdysvaltain ydinkokeet Bikinillä vuotta myöhemmin saivat aikaan varsinaisen atomivillityksen: erilaisia Atomi-kauppoja, Atomi-kahviloita ja atomipesuloita perustettiin ja atomijuomina levisivät maailmalle Yhdysvalloista Atomex ja Atomette. Suomalaisetkin innostuivat atomista nopeasti: Lappeenrannan torilta aloitti voittokulkunsa Atomi-lihapiirakka, joka myöhemmin sai seurakseen vetypommin jälkeisellä kaudella Vety-lihapiirakan; Riihimäellä alettiin valmistaa Atomi-olutta ja jopa näkkileipää myytiin atomin voimalla Bikinin atomipommikokeiden jälkeen 1940-luvun lopussa (mainosriiminä "Kai pukit siinä kummia jo pohti, atomipommit kun ne vinkui kohti. Nyt vahvistukseks - aavistella alan, ne vaasalaista tarvitsisi palan"). Atomista tuli taikasana, jonka vetovoimaan mainosmiehet luottivat ja jota käytettiin mitä erilaisimmissa yhteyksissä: suomalaisen päivälehdessä urheilusivuilla 1950-luvun alussa todettiin brasilialaisen jalkapallotähden morsiamesta: "linjakas Silvana on oikea atomi". (Hellman & Könönen 1982).

Atomivillitystä on riittänyt 1980-luvulle asti. Suomalaisilla mäkihyppääjillä on parin vuoden ajan ollut käytössä Atomic-sukset, joita viime talvena eräs iltapäivälehti luonnehti "mäkisodan uudeksi ydinaseeksi". Kärjekkäin esimerkki ydininnostuksesta oli Lapissa vuoden 1985 alussa, kun neuvostoliittolaisen harjoitusohjuksen eli maalilaitteen pudottua Inarinjärveen paikallinen

hotelli tarjoili ohjuksen etsijöille ja muille halukkaille ruokalistallaan radioaktiivista rautua ja ohjuksella ohitettua poroa, palanpainikkeena tietenkin ohjusolutta.

On syytä olettaa, että Tshernobylin ydinreaktorionnettomuus laannuttaa atomi-intoilua ainakin joksikin aikaa. Atomin viehätysvoima ja kaikkivoipuus ei riitä poistamaan Tshernobylin jälkeistä hämmennystä. Kesällä 1986 harva ravintola rohkeenee laittaa ruokalistalleen edes huumorimielessä radioaktiivista rautua tai muita atomiherkkuja. Muutaman vuoden takainen teesi "Parempi olla aktiivinen tänään kuin radioaktiivinen huomenna" saattaa päästä uudelleen suosioon.

Radioaktiivisessa raudussa oli kyse muustakin kuin huumorimielestä. Se havainnollisti asevarustelun arkipäiväistämistä. Asevarustelun oikeuttamisen yhtenä ongelmana on se, että aseet eivät kuulu välittömään arkitodellisuuteemme: harva on ohjuksia tai muita tuhoaseita luonnossa kosketellut tai nähnyt - paitsi televisiossa ja sanomalehtien sivuilla. Sen vuoksi varustelukieli vilisee arkisia sanoja, joilla on ihmisten mielessä konkreettinen merkitys sisältö, ja kielellisen asevarustelun yksi pääsuuntaus onkin aseistautumisen arkipäiväistäminen ja inhimillistäminen. Avaruuden sotilaallista käyttöä, eufemistisesti "Tähtien sotaa" on asian teknisen monimutkaisuuden vuoksi esitetty avaruussateenvarjon ja -kilven rakentamisena, ja avaruuden ohjustentorjuntajärjestelmien lyhenteitä ovat mm. BAMBI ja SAINT, jotka tuovat mieleen televisiosarjan hahmoja, eivätkä niinkään tuhoaseita. Lisäksi ydinasekielessä puhutaan ydinaseperheistä samaan tapaan kuin sosiaalipoliitikassa ydinperheistä. Tällä tavoin varustelukieli on hyvä esimerkki

persuaatiivisesta, suostuttelevasta viestinnästä, jossa todelliset ongelmat peittyvät epäkielen turvallisuuskoodin alle. (Suojanen 1985, Pasierbsky 1983).

Arkipäiväistämislle rinnakkaisena ilmiönä varustelukulttuurin operatiivisella puolella on etäännyttäminen. Etäännyttämisen turvin asevarustelusta ja sodasta, ennen muuta ydinasesodasta voidaan karsia pois kaikki moraaliset ja eettiset vastuunäkökohdat sekä siirtää aseiden tuho vaikutuksia koskevia pelkotiloja ihmisen pääkopan perimmäiseen nurkaan. Tätä nykyä etäännyttämisessä tuntuu kuvan käyttö olevan kielellistä eristämistä tehokkaampaa. Niinpä keskeinen osa etäännyttämisestä on sodan tarkasteleminen sotapelinä (videopelien tapaan, ja suuri osa videopeleistä on sotapelejä ja nollasummapelejä), erilaisina skenaarioina ja kaavakuvina. Uusimpien aseiden nerokkuutta ovat havainnollistamassa videofilmit, joita television uutiset ja ajankohtaisohjelmat välittävät: useimpien mieleen on painunut kuva risteilyohjuksesta emotehtaansa mainosfilmissä rauhaisalla sunnuntairisteilyllä autiomaiden ja nummien halki, sekä tulevaisuuden avaruussodankäyntiä käsittelevä, taitavan teknisesti toteutettu kuvaus satelliittien ja ydinohjusten tuhoamisesta ulkoavaruudessa. Kummassakin filmissä ihmiset, ihmisten elinympäristö ja tuhoaseiden vaikutukset on jostain syystä unohdettu pois. Niinpä filmeissä ei ole aseiden laukaisijoita eikä aseiden uhreja - on vain visuaalisia kauneusarvoja. Kuvan militarisoitumista voidaan aiheellisesti pitää kielen militarisoitumisen rinnakkaisilmiönä.

Lopuksi

Varustelukieleen on vaikea käydä

käsiksi, mikä osaltaan johtuu siitä, että aseiden alakulttuurin kieli on tulkintoja sisältävää metakieltä, täynnä merkityksiä. Asefetisismitulkinnan yhteiskunnallisia aseolioita lähellä on teologi Dorothee Söllen teesi, jonka mukaan pommi on nykyaikaisen sekularisoituneen ihmisen jumala, kunnioitusta herättävä ja mystisiä palvontamenoja aikaansaava voima. Tässä katsannossa varustelu-kieli paljastuu palvontamenojen liturgiaksi, seremoniakieleksi, jolla on oma merkityksimaailmansa. (Sölle 1983).

Varustelukulttuurille hegemonisena vastakulttuurina ei ole helppo loihdita vastakulttuuria tai vastakieltä. Joitakin merkkejä vastakielen synnystä on viime vuosina silti ollut. Esimerkiksi euro-ohjuskysymys 1980-luvun alussa tuotti kielellistä kilpavarustelua: Uusien euro-ohjusten sijoittamista Eurooppaan oikeutettiin Nachrüstung (jälkivarustelu)-käsitteellä, mutta vastakäsitteitäkin ilmaantui, esimerkki Euroshima Hiroshiman eurooppalaisena versiona. (Pasierbsky 1983) Viime aikoina on avaruuden aseistamisen kiehtovuutta ja Tähtien sotaa laimentanut ydintalven - tai ydinkaamoksen - käsite, jolla on havainnollistettu niitä vaikutuksia, joita ydinaseiden käytöllä olisi: maapallon lämpötila laskisi useita asteita ja elinolot muuttuisivat ratkaisevasti - elonjääneillä. Vastakielen täytynee olla riittävän realistista, jotta se pystyy havahduttamaan, eikä esimerkiksi sitä kieltä, jota Paavo Rintala käytti monologissa haulikolle:

"Aseille on muutenkin puhuttava hyvin epäreaalista kieltä, sitä kieltä, joka ei kuulu tähän unimaiseen todellisuuteen, jossa minä elän, vaan siihen toiseen, joka myös on täällä koko ajan läsnä, mutta joka ei ole kotoisin täältä..."

(Rintala 1963)

Kirjallisuus

- ABRAHAMSSON, B. Military Professionalization of Political Power. Stockholm 1971.
- BUZAN, B. People, States and Fear. Brighton, 1983.
- CARPELAN, B. Myöhäiset äänet. Helsinki 1974.
- CARROLL, L. Through the Looking Glass. New York, 1980.
- Von CLAUSEWITZ, C., Vom Kriege. Hinterlassenes Werk. Frankfurt/M, 1980.
- FREI, D. Assumptions and Perceptions in Disarmament. New York, 1980.
- GALTUNG, J. Military Formations & Social Formations: A Structural Analysis. Teoksessa WALLENSTEEN P., GALTUNG, J. & PORTALES (eds.), Global Militarization. Boulder 1985.
- HELLMAN, H. & KÖNÖNEN, J. Poliittikan mainoskieli. Helsingin Sanomat, 15.8.1982.
- HIETANEN, A. (1984a). Sodan, asevarustelu ja kulttuuri. Historiallinen arkisto 81, s. 237-260. Jyväskylä 1984.
- HIETANEN, A. Sotatieteet ja sotien estäminen. Sotilasstrategisen ajattelun, maailmankuvan ja kielen tarkastelua. Teoksessa PÖYSÄ, E. (toim.). Uhkaako kolmas maailmansota? Interkontin kirjoja no 7. Hki 1982.
- HIETANEN, A. (1984b) Sotilaspojista varustelukulttuuriin. Katsaus lasten ja yhteiskunnan militarisoinnin vaiheisiin. Teoksessa KAHNERT, M. & PITT, D. & TAIPALE, I. (toim.). Lapsi ja sota. Jyväskylä 1984.
- HIETANEN, A. Maailma on sana. PAX (1986):2, s. 8-9.
- HIETANEN, A. & JOENNIEMI, P., Varustelu, kieli ja maailmankuva; puolustusrevisionin ja parlamentaaristen puolustuskomiteoiden mietintöjen tarkasteluja. Rauhaan tutkien (1982):1, s. 18-44.
- JONES, W. R. The "Barbarians" in World Historical Perspective: Myth and Reality. Cultures (1977):2, s. 101-120.
- LAPP, R.E. The Weapons Culture. New York, 1968.
- LASSWELL, H. D. World Politics and Personal Insecurity. New York, 1935.
- LUCKHAM, R. Of Arms and Culture. Current Research on Peace and Violence, 7(1984):2, s. 1-64.
- LUOSTARINEN, H. Perivihollinen. Suo-

- men oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941-44: tausta ja sisältö. Tampere, 1986.
- MERTON, T., War and the Crisis of Language. Teoksessa: GINSBERG, R. (ed.), The Critique of War. Contemporary Philosophical Explorations. Chicago, 1969.
- OSGOOD, C. E. An Alternative to War or Surrender. Urbana, 1962.
- PASIERBSKY, F. Krieg und Frieden in der Sprache. Frankfurt/M, 1962.
- RINTALA, P., Proosaa. Apu 19.1.1963.
- SUOJANEN, P. Suostutteleva puhe, puhutteleva suostuttelu. Poliittikka 27(1985):2, 110-125.
- TIMONEN, I. Sotaharjoitusjutut ja varustelukulttuuri. Tiedotustutkimus 9(1986):1, s. 37-47.
- SÖLLE, D. Im Hause des Menschenfresers. Texte zum Frieden. 9(1986):1, s. 37-47.
- WALKER, R. B. J. Contemporary Militarism and the Discourse of Dissent. Teoksessa WALKER, R. J. B. (ed.), Culture, Ideology and World Order. Boulder 1984.
- WALKER, R. B. J. Culture, Discourse, Insecurity. Alustus Konferenssissa "The 11th Conference of IPRA", 13.-18.4. 1986 (Brighton, Englanti).
- WALLENSTEEN P., GALTUNG, J. & PORTALES, C. (eds.). Global Militarization. Boulder, 1985.
- VARIS, T. Kulttuurin ja yhteiskunnan militarisoitumisesta. Teoksessa Torstai on toivoa täynnä. Helsinki, 1982.
- WIBERG, H. Krig, rustningar och säkerhetspolitik. Malmö 1982.
- ØBERG; J. Myter om vor sikkerhed. Skive, 1981.